

JÓDAL RÓZSA

Aki életet lehel az agyagba

Ninkov K. Olga: *Nemes Fekete Edit kerámiaművészete*. Forum, 2019

A Forum Könyvkiadónak mindig is szívügye volt vajdasági képzőművészeink munkásságának népszerűsítése. Számos, festőinket, szobrászaikat, fotóművészeinket bemutató monográfiáinak, valamint műveik reprodukcióival teli értékes albuma ismert. 2019-ben egy, bizonyos értelemben mégis rendhagyó könyv hagyta el a Forum Könyvkiadó nyomdáját: Ninkov K. Olga neves művészettörténész *Nemes Fekete Edit kerámiaművészete* című monográfiája végre egy keramikusról és egy nőről szól. Az 1978-ban indult kismonográfia-sorozat több év kihagyás után a kortárs képzőművészethez kanyarodik vissza. Ráadásul a sorozatnak ez az első kötete, amely egy iparművészt mutat be. Ez a kétnyelvű album azonban nemcsak szándékában figyelemre méltó, hanem tartalmában, megvalósulásában és kivitelezésében is szívet-lelket gyönyörködtető. Hogy csak a „külsőségeknél” maradjunk: a kötetet nyolcvan színes reprodukció, táblakép és számos rajz, vázlat és dokumentumfotó teszi olvashatóvá.

Ninkov K. Olga, a szabadkai Városi Múzeum művészettörténésze kiváló ismerője vajdasági képzőművészeinknek, így a könyv megjelenésekor munkásságának fél évszázados évfordulóját ünneplő, hetvenöt éves Nemes Fekete Edit opusát is évtizedek óta figyelemmel kíséri. A szerző szakmailag hiteles, színes, fordulatossá, közvetlen előadásmódjában először is a művésznő Kishegyesen és a környező tanyavilágban töltött, cseppet sem rózsás gyermekkorát ismerhetjük meg. Ezeremester édesapját még öt éves korában elvesztette, ami után özvegy édesanyja keserű, önmagát sem kímélő vad akarással vezető gazdává küzdötte fel magát. Gyereke-

it, így csípőficammal született kislányát sem kímélte. Megkívánta tőlük, hogy a nehéz munkából ők is zokszó nélkül kivegyék a részüket. „Ha látott, akkor mindig kiabált rám, hogy ne sántítsak. Még a születési hibámból eredő fájdalमत sem volt szabad kimutatnom, nemhogy érzelmeket. Lehet, hogy a szeretet valahol vágyként megmaradt bennem. A nagynénik szeretetét megkaptam, az anyám viszont a fennmaradásért küzdött, de utólag megismerve az életet, őt igazolva, azt mondom, ennek így kellett lennie, mert nem nevelt sem betegnek, sem nyámnyilának, hanem egy egészséges embernek, akinek meg kellett harcolnia mindennel, hogy ugyanazt elérje, ami az egészséges embernek megadatik” (8) – nyilatkozta gyermekkoráról Nemes Fekete Edit. Miután még iskolákora előtt Zágrábban megműtötték, negyedévenként vissza kellett járnia kezelésre. Kis Golgota volt ez a javából, ami felnőttkorában gyakran megismétlődött: időnként évekre fel kellett hagynia a munkával, mivel újabb műtéteken esett át. Mégsem törte meg a szenvedés. Hogy iskolába járhasson, a tanyáról Kishegyesre, két nagynénjéhez és nagybátyjához költöztették. Ott végre megkapta az annyira áhított szeretetet. Imádott nagynénjei alakját később alkotásaiban örököltette meg. Külön érdekessége a kötetnek, hogy Nemes Fekete Edit tanulmányait és munkásságát követve egyúttal képet nyerhetünk a vajdasági kerámiaművészet indulásáról, fejlődéséről és virágkoráról, valamint fokozatos hanyatlásáról is. A művésznő 1965-ben diplomázott az újvidéki Iparművészeti Középiskola kerámia tagozatán, amely ma már nem létezik. 1969-re elvégezte a Tanárképző Főiskola képzőművészeti szakát is, majd a szabadkai Dekor vállalat tervezője lett. A kishegyesi kerámia művésztelepnek még helybeli diákként lett a tagja 1962-ben, s 1990-ig állandó résztvevője maradt, 1971 és 1981 között pedig a vezetőjeként tevékenykedett.

Kezdetben népi motívumokkal díszített tányérok és szobrokat készített, majd majolika-mázás színes figurákat: madarat, tyúkocskát, kislányt, napraforgót. Fafűtéses égetésű munkáin a mázak színei tompábbak. A hetvenes évek elején elhagyta a színes mázakat, és a monokróm agyagkezelés híve lett. A kísérletezés évei következtek. Falra akasztható lapokból formált domborműveket készít, anyagként pedig terrakottát

használ. Ismételten meg-megújul. Állandóan keres, kutat. Új témákat és újabb formákat. Asszonyalakokat kezd sorozatosan megformálni. Ennek évtizedekig valóságos megszállottja. Sorra születnek az ülő, álló, távozó anyákat, asszonyokat ábrázoló kerámiái.

Kiállítások, betegségek, műtétek, rehabilitáció. Sorra halnak meg a szerettei. Ez a mélypont. Három és fél éves kényszerszünet után nem bírja ki, ismét kezébe veszi az agyagot, hogy beléje gyúrja a fájdalmát. Megszületnek a *Beteg vagyok* és a *Búcsú a gyerekektől* agyagfoltocskákból összeillesztett, gyerekeket simogató női alakok, s a kendős, hosszú szoknyás, légies *Távozók* borzongató vonulása. Itt már végleg felhagyott a korongolt eszközök használatával. Újabb halálesetek, újabb gyógykezelések következnek. Az $1+1=0?$ egy ágykeretben szétfeszített, kínokban vonagló női testet ábrázol, engem Frida Kahlo szenvedésképeire emlékeztetve. Terrakotta formában, természetes színekben megjelennek a *Rögök*. „Úgy éreztem, a betegségem ellenére is folytatnom kell a munkát. Formáltam az agyagot, lett belőle rög, s abban már benne voltam én is. Milliméternyi vékony agyagdrapériákból gyermeküket melengető, gondos anyák és lobogó hajú, széleseben száguldó nők álltak így össze” (32) – magyarázta az alkotó. „A rög, a föld a lét fenntartója. A lét alapja. Ugyanaz, mint az anya. Ez a kettő biztosítja a lét folytonosságát” (33) – írja egyik méltatója a rögökről, amelyek közé a *Csépe-plakett* első darabjai is tartoznak. Nem univerzálódott megoldásuk eltér az összes többi díjtól, amit Vajdaságban kiosztottak. Minden évben más-más Csépe-mű ihlette őket.

A kilencvenes évek elején készült a művésznő nagy horderejű, megrendítő, huszonkilenc részből álló *Menni, megállni, maradni...* című, patinás terrakotta technikával készült térinstallációja. „Alakzatai karakterük szerint három csoportba sorolhatók: a menetelés, a maradás, és a fejlődés jelképeire” (36) – írja róluk Ninkov K. Olga, majd hosszan elemzi az alkotást. Alkotójuk pedig többek között így nyilatkozik erről az óriási megdöbbenést, sikert és számos hazai és külföldi kiállítást eredményező monumentális alkotásról: „Amikor elkezdtem készíteni a *Menni vagy maradni* kiállítás anyagát, folyamatosan érkeztek térségünkbe a népirások borzalmi elől menekülő anyák a gyermekeikkel. Tele voltak az ál-

lomások, a parkok gyereket óvó asszonyokkal. Ez rendkívül fájdalmas látvány volt. (...) Azt meséltem el a munkáimban, hogy ezek az anyák mennyire védik a gyermekeiket. A védelmező anya gondban van, ta-kargatná a gyermekét, hogy ne lássák. A ház formáját adtam neki, hogy kifejezzem az oltalmazás erejét” (36). A sorozat sajtósági folytatása 2003-ban a hiány témáját fogalmazza meg több variáción keresztül. Engem a *Sirató asszonyházak* ragadott meg dülöngélő, sötét, egyszerre szenvedő, indulásra készülő nőket és furcsa, egyszerre háztetőt is, fejfedőt is ábrázoló figuráival. „A hiány érzése kerít minket hatalmába, amikor a kiűrtett falvakat, a kiűresített házakat látjuk. A hiány, amikor az anyák elvesztik a gyermeküket, a meddőség” (37) – nyilatkozta róla a szerző.

Szakrális témákkal Nemes is a kilencvenes években kezd foglalkozni. Első műve ebben a témakörben a *Golgota* a csupán pár vonással jelzett Megfeszítettel és a magába roskadtan mellette silbakoló két nőalakkal. A mára már az egyházaskéri templomot díszítő *Keresztútról*, amelynek elkészítésében egy kéztörés is hátráltatta, ezt írja: „Az volt a mozgatóm, hogy minden embernek megvan a maga keresztje, s így született meg az alkalmazott megoldás, hogy leegyszerűsítem a keresztet: az egyik oldala ember, a másik kereszt” (39). Megrendítő hatásúak a Madonna-ábrázolásai. A *Makói Madonna* a Kisjézus fölé szeretetteljesen hajló édesanyával, és az őket védelmező házként egymásba kapaszkodó sötétfátylas nőalakokkal. A *Kálvária* a kintől ijéként megfeszülő, halotthalvány Fiú előtt megtörtén térdeplő Szűzanyával. A vigasztalan *Fiát sirató*. S az egészen különleges, hátborzongató hatást keltő *Siratók*, amelyen minden álló és fekvő alak egyúttal nyitott koporsó is, és tulajdonképpen a szatmárcsekei csónakfejfák ihlették.

1996-ban, a honfoglalás 1100. évfordulójára a Vajdasági Magyar Ünnepi Játékok felhívására *Hét vezér* című alkotását küldte el, amelyről dr. Szöllősy Vágó László, a szervezet főtitkára ezt írta: „Számomra ez volt a megrendítő erejű élmény: a találkozás ezzel az alkotással. Én innen datálom ismeretségünket, én innen kezdve csupa nagybetűvel írom a nevét” (42). Nem csoda hát, hogy a hannoveri Expo 2000 világkiállítás magyar pavilonjába is őt ajánlotta. Ekkor született meg a nagy formátumú *Legendák őrzői* című sorozat. A hannoveri közönség Nemes huszonöt alkotását

tását láthatta, s utána számos más helyen is bemutatták őket. Ezek után a művészről két rangos vajdasági díjban is részesült: 2002-ben vehette át a szabadkai Dr. Bodrogvári Ferenc-díjat a 2001-es Képzőművészeti Találkozó megrendezett kiállításáért, majd a Forum Képzőművészeti Díjjal tüntették ki, több évtizedes munkásságának elismeréseként. A díj zsűrijének elnöke, Léphaft Pál karikaturista ezekkel a szavakkal nyitotta meg a *Legendák őrzői című* kiállítását Topolyán: „Most látható munkái szakrálisak, mert háromszög alakba csúcsosodnak, mint a ház, mint a menedék, az összekulcsolt kéz. És különben is minden őszinte művészet csodaváró és csodahívó, vagyis szakrális. Nemes Fekete Edit stációkat készített számunkra, egy kilenced erejéig álljunk meg előttük, és ismerjük meg önmagunkat” (43–44).

Hannoveri bemutatkozása révén 2001-ben meghívást kapott a Hódmezővásárhelyi Nemzetközi Kerámia Szimpózium öthetes művésztelepére. Itt mélyítette ismereteit a totemizmusról, a sámánizmusról, az ősvallásról, a taburól, a magyar mitológiáról. Vásárhelyre már kész tervrajzokkal érkezett. Ez alkalommal is oxidos patinás kőcserép technikával dolgozott. Négy alkotása készül a 2001-es szimpóziumon: *Nagy ősz*, *Lóáldozat*, *Emese álma* és *Az áldozó pap*. Az ismertetett monográfia fedőlapját is díszítő *Lóáldozatról* Ninkov K. Olga a következőket jegyezte le: „a stilizált, két figurából épített ábrázolást a régi magyar jogszokás emlékét őrző és a honfoglalás mondaköréhez tartozó fehér ló mondája ihlette” (45). Az egymáshoz simuló, egymáshoz szinte beszélő-gügyögő ember és állat összetartozásról és végtelen szeretetről árulkodik, amelyet a férfi két magasba tárt, az állatot átölelő karja csak megerősít.

2001-ben a ludasi művésztelepen Raffai Judit néprajzkutatóval a temetőt járva ismerkedik meg a régi fejfákkal és az elhunytakkal kapcsolatos hiedelmekkel. A megkereszteletlen újszülött keresztje például mindig névtelen maradt, de a gyászoló szülők vasszívceskét applikáltak bele, és kis réklit is akasztottak rá, hogy az újszülött ne fázzon, és ne ébressze fel sírásával az édesanyját. Megszületik *Pogánka* című különös gyermekkeresztje.

Egy újabb kényszerű betegeskedés kényszere világra hozza a látványos papírkollázsokat. A ciklusokban gondolkodó művészről egyik remekmű-

ve a *József Attila költészete* című sorozat, a másik a Bartók Bélára emlékező *Csak tiszta forrásból*, de tárlatain ott vannak az *Arany János balládáinak illusztrációi*, sőt az időközben keletkezett szén- és ceruzarajzok is.

Akaraterejét és alkotókedvét nem lehet megtörni. Amikor 2007-ben javult az egészségi állapota, újra visszalopakodott az elhagyott kedveshez: az agyaghoz. Ezúttal papírkollázs-tapasztalatait transzponálta agyagba. „Így születtek meg a papírkivágásokból jól ismert, éles metszéseket tartalmazó, perforált kerámiaszobrai a levegő témájára” (49) – írja Ninkov K. Olga.

Sajnos Vajdaságban egyre jobban csökken a művészkermikusok száma. A régi nagyok sorra távoznak el az árnyékvilágba. Az utánpótlásról pedig nincs, aki gondoskodik. Az újvidéki Iparművészeti Iskolában nem állították vissza a kerámia szakot. Az utolsó kanizsai Kerámia Szimpóziumot 1986-ban szervezték meg. A kishegyesi Kerámiai Művésztelep utolsó nagy összejövetele 1990-ben volt, a Szabadkán elindított országos szintű Kerámia Triennáléé pedig 2012-ben. Jugoszlávia fölbomlása, háború, rendszerváltás, gazdasági válság – a vajdasági keramikuskok ezek közepette valahogy magukra maradtak. Nemes Fekete Edit pályája mindenek ellenére töretlenül ível felfelé. Illetve a sok objektív, társadalmi nehézség, betegség ellenére, kényszerkiesések után is újra és újra képes talpra állni, formailag meg-megújulni, és mindig egyedít, a lelke legmélyéből eredőt, mint igazgyöngyöt, a művészetkedvelők elé szórni.